

Osmanlı-Avrupa Telgraf Hatlarında Sırbistan Emareti'nin Rolü

The Role of Serbian Amirate in Telegraph Lines of Ottoman-Europe

*Diren Çakılcı**

Özet

1854 yılından itibaren Osmanlı Devleti tarafından Rumeli'de inşa edilmesi planlanan telgraf hatlarından ilki olan Dersaadet-Belgrad hattı projesinde yapılan değişiklikle hat, Edirne'den Şumnu'ya bağlanmış dolayısıyla Edirne-Belgrad hattı inşa edilmemişti. Bağlantı kurulamayan Osmanlı-Sırp hattının bir an önce inşa edilerek, Osmanlı telinin Sırbistan'a ve oradan Avusturya tellerine bağlanması, her iki devlet tarafından istenmiştir. Sırbistan tarafından, maddi zorlukları bahane eden Osmanlı Devleti'ne yapılan istikraz teklifi sonucu, Sırbistan'dan alınan kaynak ile 1857 yılında Edirne-Aleksinaç hattı inşa edilmiş ve bağlantı sağlanmıştır. 1858 yılında yapılan Vidin-Negotin hattı ile iki idare arasında ikinci bir hat daha inşa edilmiştir. Sırbistan bu hatlar sayesinde, devletler arasında yapılan telgraf antlaşmalarında yer almıştır. Söz konusu hatların inşa edilmesi her iki tarafın da faydasına olurken, Sırbistan Emareti'nin Rumeli coğrafyasında, özellikle Rumeli telgraf hatlarındaki önemi tarihi süreç içinde giderek artmıştır.

Anahtar Kelimeler: Telgraf, Rumeli, Avrupa, Osmanlı Devleti, Sırbistan.

Abstract

With the change in the Dersaadet-Belgrade line project, first one of the telegraph lines planned to be established in Rumelia by the Ottoman State as of 1854, the line was connected from Edirne to Shumen and the previously planned Edirne-Belgrade line had not been constructed. It was demanded by both of the states that the Ottoman-Serbia lines, having failed to be connected due to this reason, be established promptly and that Ottoman wire be connected to Serbia and then to Austrian wires. Upon the offer of Serbia to lend loan to the Ottoman State, claiming to have financial difficulties, the Edirne-Aleksinac line was established and the connection was maintained in 1857 by means of the resource provided by Serbia. The Vidin-Negotin line, established in

*Ary. Gör., Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
e-mail: direncakilci@akdeniz.edu.tr

1858, proved the second line between the two administrations. By virtue of these lines, Serbia took part in a number of interstate agreements on telegraph lines. Whereas the construction of mentioned lines proved beneficial for both of the parties, importance of the Serbian Amirate gradually increased in the Rumelia region, particularly in the telegraph lines located in the Rumelia region within historical process.

Keywords: Telegraph, Rumelia, Europe, Ottoman State, Serbia

Giriş

19.yy'ın ilk yarısı sonlarında icat edilen telgraf teknolojisi, haberleşme alanında sağlamış olduğu hızla doğru orantılı olarak tüm dünyada yayılmıştır.¹ Telgrafın Osmanlı Devleti'ne girişi ise 1855 yılına kadar gecikmiştir.² Telgraf hatları inşasına kadar, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi, Rumeli bölgesinde de haberleşmede üç sistem mevcuttur. Bu üç sistem birbirlerini takiple, birbirlerinden neşet etmişlerdir. Şöyle ki, ulaklar vasıtasıyla gerçekleştirilen haberleşme menzil teşkilatı kurularak düzenlenmeye çalışılmış, posta teşkilatı ise menzil teşkilatı üzerine kurulmuştur.³

Osmanlı Devleti topraklarında ilk telgraf hattı inşaatından önce, ayrı ayrı Sultan II. Mahmut ve Sultan Abdülmecit'in huzurunda birkaç telgraf denemesi yapılmış olsa da, çeşitli sebepler yüzünden bu tecrübeler Osmanlı Devleti topraklarında telgraf telleri döşenmesi aşamasına gelememiştir.⁴ Osmanlı Devleti topraklarında tesis edilen ilk telgraf hatları ise, İngiliz ve Fransızlar eliyle Kırım Savaşı'nın cereyan ettiği bölgelerde inşa edilmiştir. Müttefik

¹ Telgraf sistemleri 1845 yılında İngiltere, 1847'de Fransa, 1849'da Almanya, Avusturya, ve Belçika, 1852 yılında İsviçre ve Hollanda, 1853'te İsveç ve Danimarka, 1855'te ise Portekiz, İspanya ve Norveç'te kurulmuştur. Bkz. Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, "Kırım Savaşı'nda Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi", *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması(1853-1856)*, 22-23 Mayıs 2006, *Bildiriler*, İ.Ü.E.F. Tarih Araştırmaları Merkezi Yay., İstanbul 2007, s. 119.

² Detaylı bilgi için Bkz. Mustafa Kaçar, "Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854-1871)", *Çağın Yakalayan Osmanlı*, (yay.haz. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1995, s. 45-120; Bahri Ata, "Talihsiz Osmanlı Kuşları: On Yıl Geciken Telgraf ve Straford Canning", *Türk Yurdu*, C.148-149, S.19-20, Ankara 2000, s. 152-155; Semavi Eyice, "İstanbul'da İlk Telgraphâne-i Âmire'nin Projesi", *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, S.34, İstanbul 1984, s. 61-72; Asaf Tanrıktut, *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Mevzuatı*, Ankara 1984.

³ Yusuf Halaçoğlu, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yay., Ankara 1998, s. 164-179.

⁴ Tanju Demir, *Türkiye'de Posta Telefon ve Telgraf Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, PTT Genel Müd. Yay., Ankara 2005, s. 51; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat'ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı", *OTAM*, S.3, Ankara 1992, s. 333-376.

karargahlarının Balaklava'dan Varna'ya bağlanması ile ilk hat inşa edilirken, yine İngilizlerce Balaklava'dan Dersaadet'e deniz altından bir telgraf kablosu çekilmiştir. Bu hatları, Bükreş'e kadar çekilmiş olan Avrupa hatlarına bağlama işi ise Fransızların sorumluluğunda olarak inşa edilmeye başlanmış ve Varna-Bükreş hattının inşa edilmesi ile savaş mahalliyle Avrupa başkentleri arasında irtibat sağlanmıştır.⁵ Yeni teknolojinin yabancılar tarafından Osmanlı Devleti sınırlarında kurulmasıyla, Osmanlı Devleti'ne yapılan teklifler sonuç vermiş ve devlet eliyle bir hat yapılarak, yeni teknolojinin ülkenin her yerinde kurulması amaçlanmıştır. Bu nedenle inşası projelendirilen Dersaadet-Belgrad hattından vazgeçilerek, Osmanlı başkentinin bir an önce Avrupa başkentlerine bağlanabilmesi için Dersaadet-Edirne-Şumnu hattı ile başkent, Varna-Bükreş hattına bağlanmıştır.⁶ Mali sebeplerle tamamlanamayan Edirne-Belgrad hattı Sırbistan'dan alınan istikraz ile yapılmaya başlanmış, bunun sonucunda Sırbistan hatlarının önemi artmaya başlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli topraklarında hızla yayılan telgraf hatları ve bu hatların Avrupa hatlarıyla münasebeti noktasında Sırbistan Emareti'nin yeri oldukça büyük ve önemlidir.⁷ Bu nedenle, söz konusu bu çalışmada, Sırbistan'ın istikraz teklifine neden olan süreç ve olaylar değerlendirilerek, istikraz anlaşmasının ne şartlarda yapıldığı incelenecektir. Bununla birlikte Sırp ve Osmanlı hatlarını birleştirmek için yapılan inşaat faaliyetleri ve akabinde giderek gelişen Sırbistan-Osmanlı Telgraf İdareleri arasındaki münasebetler ve Sırbistan hatlarının devletlerarası telgraf münasebetlerindeki yeri değerlendirilecektir. Böylece bu çalışmayla, 19.yy sosyo-ekonomik ve siyasi tarih araştırmalarına haberleşme teknolojisinin gelişimi bağlamında katkıda bulunulması amaçlanmaktadır.

Sırp Teklifine Zemin Hazırlayan Gelişmeler

Kırım Savaşı ve Varna hatlarının inşasının devam ettiği sırada, Osmanlı Devleti hem savaş mahalliyle olan bağlantısını kurmak hem de Avrupa ile İstanbul arasında bir telgraf bağlantısı tesis etmek için kolları sıvamıştır. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'ne İngiliz Mr. Look ve Mr. Cook'tan telgraf proje teklifleri sunulmuştur.⁸ Bununla birlikte Fransız M. De La Rue⁹ ve E. Blacque¹⁰

⁵ Osmanlı Devleti sınırlarında inşa edilen ilk hatlar olan Varna-Balaklava, Varna-İstanbul ve Varna-Bükreş hatları için Bkz. Neriman Ersoy Hacısalihoğlu, a.g.m., s. 119-130.

⁶ Roderic H. Davison, "Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi", (Çev. Durdu Mehmet Burak), *OTAM*, S.14, 2003, s. 350-354.

⁷ Osmanlı Devleti'nin 1854 yılından itibaren Rumeli coğrafyasında yapmış olduğu tüm telgraf çalışmaları ve bu telgrafların Avrupa ile olan irtibatları, bunun yanında Avrupa Devletleri ile Osmanlı Devleti'nin telgraf hususundaki politika ve diplomatik faaliyetleri tarafımızdan yüksek lisans tezi olarak hazırlanmaktadır.

⁸ Mr. Look ve Mr. Cook'un teklifleri hakkında detaylı bilgi için Bkz. *BOA*, *HR.MKT.*, nr. 76/94; *BOA*, *İ.HR.*, nr. 111/5446. (Bu arşiv evrakı daha önce Mustafa Kaçar'ın yukarıda belirtilen makalesinde kullanılmıştır.)

tarafından da ortak bir proje sunulmuştur. Oluşturulan komisyonlarda incelenen raporlardan anlaşıldığı üzere, Avrupa'da bulunan başkentler ile iletişim, savaş mahalliyle haberleşme ve vilayetlerde bulunan mülki amirlerin denetimi açısından yararlı bulunan telgraf teknolojisinin Rumeli coğrafyasında hızla tesis edilmesi için De La Rue ve Blacque'ın¹¹ projesi kabul edilmiş ve bu şahıslara telgraf hattının inşası için imtiyaz verilmiştir.¹²

De La Rue ile yapılan ilk anlaşmada, İstanbul'dan Edirne yoluyla Niş ve Belgrat'a, Niş'ten Vidin'e ve son olarak Edirne'den kuzeye doğru Şumnu ve oradan Rusçuk üzerinden Varna'ya kadar bir hat yapılması kararlaştırılmıştır.¹³ Ancak, daha önce Fransızlarca Varna'dan başlayıp Şumnu yakınlarından geçerek Bükreş'e kadar çekilen hatla ortaya çıkan yeni durumda, Osmanlı Devleti'nin inşa edeceği hatların bir an önce Şumnu'ya uzatılması ve Varna-Bükreş hattına eklenmesi halinde Avrupa ile direkt bağlantının kurulabileceği gündeme gelmiştir. Bu nedenle söz konusu anlaşmada değişiklik yapılarak, ilk anlaşmada tespit edilen harcamaların ve Avrupa'dan satın alınan telgraf malzemelerinin ne şekilde sarf edileceği yeniden planlanarak yeni şartlar çerçevesinde De La Rue ve Osmanlı Devleti arasında 7 Nisan 1855 tarihinde kontrat imzalanmıştır. Buna göre, eski hat için Avrupa'dan satın alınan 220 saat mesafelik telgraf alet ve edevatının şu şekilde kullanılması kararlaştırılmıştır;

*"Evvla Edirne'den mürur etmek üzere Dersaadet'ten Şumnu'ya kadar iki tel ile bir telgraf inşası (102 saat mesafe), saniyen Bâb-ı Ali'nin telgraf merkezinden Büyükdere ile Babr-ı Siyah Boğazı'na değin bir telgraf ihdası(10 saat mesafe), salisen Dersaadet'ten Kale-i Sultaniye'nin karşı kıyısındaki Kildü'l- Babr'e kadar bir telgraf inşası(68 saat mesafe), rabien baki kalacak edevat ile Dersaadet'ten Manastır'a doğru bir telgraf tariki inşası(40 saat mesafe). Toplam 220 saat mesafe."*¹⁴

Bahsedilen kontrat değişikliği yapılmadan önce, ilk anlaşma gereği Dersaadet-Edirne hattını inşa etmeye başlamış olan De La Rue Dersaadet-Silivri

⁹ Fransız vatandaşı olan De La Rue Bursa ormanlarını keşif ve tahkik için Osmanlı Devleti'ne gelmiş ve o aralık geçici olarak İstanbul'da bulunmaktaydı. Adına düzenlenmiş mühürden ve sair arşiv belgesinden de anlaşıldığı üzere bu kişi Osmanlı kayıtlarına Dolaro adıyla geçmiştir. *BOA, A.AMD.*, nr. 51/45 (Bu arşiv evrakı daha önce Mustafa Kaçar ve Neriman Hacısalihoğlu'nun yukarıda belirtilen makalelerinde kullanılmıştır.)

¹⁰ Balak ismiyle Osmanlı arşiv belgelerine geçen bu mühendis ise De La Rue'nun aksine Osmanlı Devleti tebaasındandı. *BOA, A.AMD.*, nr. 51/45.

¹¹ Blacque'ın daha sonra bu ortaklıktan ayrıldığı ve hatların inşası sorumluluğunun sadece De La Rue üzerinde kaldığı bilinmektedir. *BOA, A.MKT.NZD.*, nr. 155/53; *BOA, HR.MKT.*, nr. 126/16.

¹² *BOA, İ.HR.*, nr. 111/5446.

¹³ Söz konusu imtiyazın şartları ve detayları için Bkz. *BOA, İ.HR.*, nr. 111/5446.

¹⁴ *BOA, A.MKT.NZD.*, nr. 142/56.

arasındaki mesafeyi tamamlamış ve Silivri'de bulunmaktadır. Kontrat değişikliğinden kısa süre sonra, 19 Ağustos 1855 tarihinde hattın Edirne'ye kadar olan kısmının tamamlanmış olduğu ve Edirne'den Şumnu'ya kadar olan kısmın da kısa süre içinde tamamlanacağı¹⁵ ve Dersaadet ile Paris arasında doğrudan irtibat sağlanabileceği De La Rue tarafından Beylikçi Afif Efendi¹⁶'ye telgraf vasıtasıyla bildirilmiştir.¹⁷ Böylece, Dersaadet'ten başlayan hat, Edirne üzerinden Şumnu'ya ulaştırılmış ve Şumnu yakınlarından geçen Varna-Ruşuk-Bükreş hattına bağlanarak Bükreş vasıtası ile Avrupa başkentleri ile Dersaadet arasında ilk telgraf şebekesi hizmete girmiştir.

Sırp Emareti'nin Teklifleri ve Osmanlı Devleti'nin Kabulü

Osmanlı Devleti sınırlarında devlet eliyle yapılması planlanan ilk hat olan Dersaadet-Belgrad hattının inşasına başlanmış olmasına rağmen, hat güzergahında yapılan değişiklik neticesinde, hattın Edirne'den Şumnu'ya bağlanması ile Belgrad hattı tamamlanmamıştır. Söz konusu dönemde özellikle ekonomik sıkıntılar sebebiyle yapılması arzu ve tahayyül edilen birçok hattın inşası oldukça yavaş devam edebilmektedir.

1855 yılına gelindiğinde, Sırbistan Emareti telgraf hatları hususunda bazı talep ve önerilerini Osmanlı Devleti'ne iletmıştır. Sırp Beyi Aleksander, Edirne'ye kadar inşa edilmiş olan telgraf hattının, o dönem Sırbistan Emareti ve Osmanlı Devleti arasında sınır hattı olan Aleksinaç şehrine kadar uzatılması ve Aleksinaç'ta bulunan Sırp hattıyla birleştirilmesini talep etmiştir. Ayrıca, bu hattın tamamlanması akabinde Aleksinaç mevkiinden Selanik'e doğru bir hattın da inşa edilmesinin planlandığını bildirmiştir.¹⁸ Bu teklif ve ısrarın mahiyet ve sebebi ise, bu hususta Avusturya Devleti tarafından Osmanlı Devleti nezdinde yapılan girişimler incelendiğinde aydınlık kazanmaktadır. 17 Nisan 1855 tarihinde Avusturya hükümetince İstanbul Sefareti Baş Tercümanı Schreiner'e verilen emirle, inşa edilmesine karar verilen Dersaadet-Belgrad hattının, hangi şartlar çerçevesinde yaptırıldığı, bu hattın Fransa Devleti ile Osmanlı Devleti'nin ortaklığında Fransa Devleti'ne mi yoksa verilen bir imtiyaz ile Fransızlar'a mı yaptırıldığı sorulmuştur. Yapılacak olan hattın Avusturya'nın zannınca savaş nedeni ile Edirne'den Şumnu'ya çevrilmesi ve oradan Fransa'nın yaptığı Bükreş hattına bağlanarak Avrupa ile Dersaadet arasında irtibat kurulacağı belirtilmiştir. Böyle bir durumun söz konusu olması halinde, Avusturya'nın da teşvikiyle, Sırp Bey'i tarafından Avusturya hatlarıyla iltisakı olan Belgrad hattının Osmanlı hatlarıyla birleştirilmek maksadı ile Aleksinaç'a kadar uzatılması çabalarının

¹⁵ Söz konusu hat 6 Eylül 1855'te tamamlanmıştır. *BOA., HR.TO.*, nr. 420/51.

¹⁶ Osmanlı Devleti'nde telgraf hatlarının inşasına başlandığı ilk dönemde, tüm hatların tesviyesi ve işlerinin görülerek idare edilmesi Bâb-ı Ali'de bulunan Beylikçi Afif Bey Efendi'nin uhdesine verilmiştir. *BOA., A.AMD.*, nr. 52/72.

¹⁷ *BOA., A.DVN.*, nr. 106/7; *BOA., HR.TO.*, nr. 420/51.

¹⁸ *BOA., HR.TO.*, nr. 484/2.

manasız kalacağı bildirilmiştir. Bu nedenle, Edirne'den Aleksinaç'a kadar olan mesafenin bir an önce Osmanlı Devleti tarafından inşa ettirilmesi ve Sırp-Osmanlı hatlarının birleştirilmesi ile Avusturya-Osmanlı hatlarının da birleşecek olmasından her iki devletin de fayda sağlayacağını Bâb-ı Ali'ye bildirilmesi istenmiştir. Özellikle, Dersaadet-Şumnu-Bükreş hattı ile Avrupa'ya bağlanan Osmanlı hatlarının Fransa'nın idare ve tekelinde olmasının Osmanlı Devleti ve Avusturya Devleti'nin menfaatine aykırı olduğu hususunda ve Edirne ile Aleksinaç'ın birleştirilmesi halinde Osmanlı Devleti denetiminde olacak olan ve Dersaadet'i Avrupa'ya bağlayacak ikinci bir hattın varlığının her iki devlet ve de Sırp Emareti'nin menfaatine olacağını harita üzerinde Safvet Paşa'ya anlatılması ve kendisinin ikna edilmesi istenmiştir. Edirne-Aleksinaç hattının inşasını teşvik etmek maksadıyla, Avusturya fabrikalarında imal edilen telgraf teli, porselen, alet ve edevatın fabrika satış fiyatıyla Osmanlı Devleti'ne satılabileceği ve ihtiyaç duyulduğu takdirde hattın inşasında çalışacak mühendislerin Avusturya'dan gönderilebileceği de Osmanlı Devleti'ne teklif edilmiştir.¹⁹ Söz konusu Avusturya teklif ve önerileri 30 Ekim 1855'de Avusturya tarafından tekrardan gündeme getirilmiştir. Avusturya'ya göre, Selanik ile Aleksinaç arasında bir telgraf hattı kurulması hem Avusturya hem de Sırbistan Emareti yanında özellikle Selanik halkı ve Selanik'te bulunan yabancı tüccarlar ve konsoloslarca talep edilmiştir. Selanik gibi önemli bir ticaret merkezinin bu yolla Avrupa ile direkt bağlantısının kurulabileceği, buna ek olarak Sırbistan sınırlarında inşa edilecek yeni güzergahla, Aleksinaç'ın İzvornik ve Bosna'ya da bağlanabileceği açıklanmıştır. Böylesi bir durumda Dersaadet'in, Edirne-Aleksinaç hattının tamamlanması ile Sırp hattına bağlanması halinde Osmanlı devlet merkezinin Selanik, Bosna, İzvornik gibi uzak ve de mühim bölgeleriyle de irtibatının sağlanabileceği izah edilmiştir. Bu hatların ikmaliyle sadece devletlerin değil, halkın ve tüccarın menfaatlerinin de gözetilip, işlerinin kolaylaştırılacağı ve böylelikle büyük bir hizmet yapılmış olacağı izah edilerek Osmanlı Devleti teşvik edilmeye çalışılmıştır.²⁰

Sırbistan Emareti ve Avusturya'nın bu teklifleri karşısında, Osmanlı Devleti'nin de bu yatırımlara olumlu baktığı, telgraf komisyonunun raporlarından anlaşılrsa da dönemine göre pahalı bir teknolojik yatırım olan telgraf hatlarının inşa edilmesinin Osmanlı hazinesini zorlayacak olması nedeniyle yatırımların ertelenmek zorunda kaldığı görülmektedir. Bu durumun Sırbistan Emareti'ne uygun bir dille bildirilmiş olduğu, Sırp Beyi Aleksander'in bu hattın inşası için Osmanlı maliyesine maddi destek teklif etmesinden anlaşılmaktadır. Söz konusu teklifte, Sırp halkının saltanata olan sadakatlerinin bir göstergesi olarak Sırbistan vakıf malları gelirinden, faizsiz olmak ve tesliminden itibaren iki sene sonra, yılda 2.000 kese olmak üzere, beş yılda geriye ödenmek şartıyla 10.000 kese akçenin Edirne-Aleksinaç hattının inşasında

¹⁹ BOA., HR.TO., nr. 156/26.

²⁰ BOA., HR.TO., nr. 156/65.

kullanılmak üzere Sırp Beyi Aleksander tarafından Osmanlı Devleti'ne verilmesi mevcuttur. Teklif Maliye Nezareti'nce onaylanmış ve daha sonra Meclis-i Mahsus-ı Vükela tarafından uygun görülmüştür. Böylece söz konusu meblağın borç olarak alınması ve Edirne-Aleksinaç hattının hemen ikmal edilmesi, ayrıca Selanik'e doğru bir hat yapımına başlanması ve devam etmekte olan Dersaadet-Çanakkale hattının da bu meblağ kullanılarak inşa edilmesine 8 Ocak 1856'da karar verilmiştir.²¹

Osmanlı Devleti'ne tabi olup kısa bir süre önce muhtariyet kazanmış olan Sırbistan Emareti'nin, Osmanlı Devleti'ne yapmış olduğu istikraz teklifi oldukça dikkat çekicidir. Kendi sınırları içerisinde telgraf hatlarını inşa edip Avusturya ile gerekli bağlantıları kurmuş olan Sırbistan Emareti'nin, Osmanlı bağlantısını kurmak için yardım önerisinde bulunması, söz konusu emaret ve Osmanlı Devleti arasındaki münasebetin karmaşıklığını ortaya koymaktadır. Emaretin, himayesi altında bulunduğu ve vergi ile tabi olduğu bir devlete istikraz teklif etmesi, ayrıca Avusturya ile ortak telgraf hattı inşa etmesi, siyasi statüsünün muhtariyet çerçevesinin dışına taşıdığını açıkça göstermektedir. Bunun yanında, himayesi altında bulunan bir emarettten istikraz teklifi alması ve bu istikrazı kabul etmesi, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu ekonomik buhran ve bu buhran nedeni ile siyasi hakimiyetini kaybetmeye başladığının açıkça delilidir.

Sırbistan Emareti'nin istikraz teklifi kabul edildikten sonra sıra bu sürecin nasıl gerçekleşeceğine gelmiştir. 17 Ocak 1856 tarihinde söz konusu mesele ile ilgili gerekli hazırlıkların yapılması hususunda ilgili makamlara emirler verilmiş ve özellikle alınacak istikrazın senetlerinin hazırlanması için Maliye Nezareti görevlendirilmiştir.²² Konunun 19 Mart 1856 tarihinde Müdür Mehmet Efendi başkanlığında Telgraf İdaresi'nce görüşülmesi sonucunda, maddi yetersizlik nedeniyle daha önce ertelenen Edirne telgrafının Sofya, Niş ve Aleksinaç'tan geçirilerek Sırp telgrafına bağlanması, ayrıca Niş yakınlarından başlamak üzere bir kolun da Selanik'e ulaştırılması projesinin bu sefer Sırp Beyi'nden alınacak 10.000 kese akçe ile yapılması planlanmıştır. Bunun yanında, söz konusu meblağın teslim edilmesinin, Dersaadet'te bulunan Sırp Kapıkethüdası²³ tarafından gerçekleştirilmesi gerektiği ve bunun için, yapılacak istikrazın şartlarını belirten senedin, şimdiden hazine idaresine gönderilmesi ve 10.000 kese akçenin kapıkethüdasınca hazineye teslimi sırasında bu senedin imzalanarak Sırp Beyi'ne gönderilmek üzere kapıkethüdasına teslim edileceği

²¹ BOA., İ.HR., nr. 127/6394.

²² BOA., HR.MKT., nr. 132/97.

²³ Kapıkethüdalığı, Osmanlı taşrasındaki memurlar ve Osmanlı Devleti'ne bağlı emaret ve beyliklerin, İstanbul'daki işlerini yürüten temsilcilerine verilen isimdir. Detaylı bilgi için Bkz. Döndü Düşünmez, "Tanzimat Devrinde Kapıkethüdalığı Müessesesi Hakkında Temel Bilgiler", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S.28, Konya 2010, s. 375-401.

belirtilmiştir.²⁴ Söz konusu süreç 29 Mart 1856 tarihinde Hariciye Nezareti tarafından Sırp Beyliği'ne bildirilmiş ve bu şartlar çerçevesinde bahsedilen meblağın hazineye teslim edilmek üzere Sırp Kapıkethüdası'na gönderilmesi istenmiştir. Bununla birlikte, padişahın yapılan bu işbirliğinden duyduğu memnuniyet de Sırp Bey'ine bildirilmiştir.²⁵

İstikrazın gerçekleştirilmesi için gerekli işlemler devam ederken, Sultan Abdülmecit Sırp Emareti'nce sunulan istikraz şartlarına itiraz etmiş ve değişiklik talebinde bulunmuştur. Sırp Emareti tarafından bildirilen şartlarda, 10.000 kese akçenin Sırp vakıf mallarından faizsiz olarak verileceği, bunun yanında meblağın tesliminden iki sene sonra geri ödenmeye başlayacağı ve bunun da senede 2.000 kese akçe olarak beş yıl zarfında tamamlanacağı bildirilmiş ve bu şartlar çerçevesinde hazırlanan senet örneği Osmanlı Devleti'ne sunulmuştur. Sultan Abdülmecit'in Maliye Nezareti ile yapmış olduğu istişare sonucunda tashih ettirdiği ve 16 Mayıs 1856 tarihli irade ile son hali verilen senet örneği ise şöyledir;

“Muhassenât-ı asriye-i hazret-i şabaneden olmak üzere şimdilik Dersaadet'ten Edirne'ye kadar inşa ve temdid olunan hatt-ı telgraî bâkiyesinin ikmalî için Sırbistan'ın emval-i mevkufesinden olmak ve tarîh-i tesliminden üç sene mürrurunda bed' ile beher sene Sırbistan vergisinden 2.000 kese istifa kılınarak tedîye kılınmak şartıyla Aleksander Bey canibleri tarafından Hazîne-i Celîle'ye bila-faiz 10.000 kese akçe eda olunub ol-vehile icra-i icabî hususuna irade-i seniye-i cenab-ı şebîşabî müteallik ve şeref-sünub buyurulmuş ve meblağ-ı mezbur 10.000 kese akçenin beberi elli beşer guruş itibarıyla hesab olunarak merkume 1272 sene-i hicriyesinde vaki şehr-i ()'nın () gününü malîye hazîne-i celîlesine teslim olunmakla meblağ-ı mezbur şerait-i mezkûre vehile evkat-ı muayenesinde usulince vergi-i mezkûrdan istifa kılınacağı halde yine zîker olunan şerait mücebince atiyen tedîye ve imza olunacağını mübeyyin iş bu sened ita olundu.”²⁶

Senet üzerinde yapılan tashihlerden anlaşıldığı üzere, her şeyden önce verilen 10.000 kese akçeden her 1 kese akçenin bedeli 55 guruş olarak uygun görülmüştür.²⁷ Sırbistan Emareti'nin itirazına neden olan en önemli tashih ise alınan borcun ne suretle geri ödeneceğidir. Padişahın onayıyla yapılan değişiklikte borcun, tesliminden iki sene yerine üç sene sonra ödenmeye

²⁴ BOA., HR.MKT., nr. 147/28.

²⁵ BOA., HR.MKT., nr. 134/76.

²⁶ BOA., İ.HR., nr. 131/6676.

²⁷ Söz konusu “kese akçe” tabiri XIX. yy. Osmanlı ekonomisinde “muhasebe akçesi” tabiri olarak kullanılmakta olup, akçe kelimesinin yaygın kullanımı olan sikkeyi ifade etmemektedir. M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, C. I, İstanbul 1983, s. 34; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991, s. 107. Bu bağlamda söz konusu senette 1 kese akçenin bedeli 55 guruş olarak belirtildiğine göre, toplamda alınan 10.000 kese akçenin karşılığı 550.000 guruş olarak hesaplanmaktadır.

başlanması istenmiştir. En önemlisi ise Osmanlı Devleti hazinesinden senede 2.000 kese akçe olarak geri ödemek yerine bu meblağın, her yıl Sırbistan'dan alınan vergiden düşülmesinin istenmiş olmasıdır. Sırbistan tarafından söz konusu tashihe yapılan itirazlar neticesinde, konunun Meclis-i Mahsus'da da görüşülmesi üzerine çıkan kararda, senedin Sırbistan tarafından gönderilen müsveddeye uygun olarak hazırlanmasına karar verilmiştir.²⁸ Sonuç olarak, yapılan tashihten geri dönmüş ve Sırbistan'ın sunmuş olduğu şartlar kabul edilmiştir. Bu çerçevede kapıkethüdasına gönderilen 10.000 kese akçe Temmuz 1856'da hazineye devredilmiş ve sened Sırp Bey'ine gönderilmiştir.²⁹ Böylelikle 10.000 kese akçe Osmanlı maliyesinin tasarrufuna geçmiştir.

Edirne-Aleksinaç Hattı

1856 yılının temmuz ayında Sırp Emareti'nden alınan 10.000 kese akçenin maliyeye teslimi ile birlikte daha önceden tasarlanan Edirne'den Aleksinaç'a kadar olan mesafeye telgraf teli çekilmesi işinin süratle uygulamaya konduğu görülmektedir. 17 Ağustos 1856 tarihli Telgraf Meclisi'nin kararına göre, daha önce De La Rue'nun inşa ettiği Şumnu hattından haylice tel ve porselen kaldığı, ayrıca telgraf inşaatları için daha önce Marsilya'dan satın alınmış olan tellerin nakliye sıkıntısı nedeniyle Marsilya'da kalan kısmının bu defa memlekete getirildiğinden bahsedilerek söz konusu malzemenin, Edirne'den Aleksinaç'a kadar olan 85 saatlik mevkiye telgraf hattı inşasında kullanılması kararlaştırılmıştır. Zaten Sırbistan marifetiyle Belgrad'tan Aleksinaç'a kadar hat çekilmiş olduğu ve bu hattın inşası ile Avrupa ile ikinci bir şebeke kurulacağından, hattın kış gelmeden hemen inşa edilip bitirilmesi uygun görülmüştür.³⁰

Aynı kararda yer alan önemli bir diğer husus ise hattın ne suretle inşa edileceğine açıklık getirilmesidir. Daha önce inşa edilen ve devlet eliyle yapılan ilk hat olan Dersaadet-Edirne-Şumnu hattının inşasında "maktû" usul kullanılmıştır. Yani De La Rue ile yapılan kontrat çerçevesinde söz konusu mühendis hattı inşa etmiş ve karşılığında Osmanlı Devleti'nden belirli bir meblağ almıştır. Telgraf Meclisi'nden alınan karara göre, bu sefer "emanet" usulüyle bu hattın inşa ettirilmesi ve her iki usulün kıyaslanmasına fırsat verilerek bundan sonra inşa edilecek hatlarda devletin menfaatine en uygun yolun tespit edilip uygulanması istenmiştir. Bu anlamda Edirne-Aleksinaç hattının inşaat tecrübesi, bundan sonraki telgraf hattı inşaatlarına örnek teşkil etmesi hasebiyle bir kat daha önem kazanmıştır. Emanet usulüyle devlet, hattın inşası için kendi memurlarını maaşlı olarak görevlendirecek ve hattın inşası için gerekli olan tüm masraflar devlet hazinesinden söz konusu memurlar vasıtasıyla

²⁸ BOA., HR.MKT., nr. 156/37.

²⁹ BOA., HR.MKT., nr. 156/89.

³⁰ BOA., İHR., nr. 135/6961.

karşılacaktır. Bu nedenle Şumnu hattında De La Rue yanında bulunmuş olup tecrübe edinmiş olan Mösyö Skoloski bu hattın inşasına baş mühendis olarak tayin edilmiştir. Hat için lazım olan malzeme mevcut olduğundan, hat güzergahından temin edilmesi gereken olan direk, nakliye ve amele masraflarının karşılanması için, hat üzerinde bulunan kasaba ve köy ahalisinin yardım ve destek konusunda teşvik edilmeleri de düşünülmüştür. Bununla birlikte nakliye masrafları ve amele yevmiyelerinin ödenmesi hususunda sürekli olarak nakit ihtiyacı doğacağından Maliye Nezareti'nden bir memurun Mösyö Skoloski yanına memur olarak verilmesi, ayrıca gerekli görüldüğü halde ona yardımcı olmak adına Edirne Valiliği'nden bir memurun daha görevlendirilmesinin mümkün olduğuna karar verilmiştir. Hattın inşası için oldukça önemli hususları içeren Telgraf Meclisi'nin bu kararı, 16 Eylül 1856 tarihli padişah onayından³¹ sonra, hattın inşasında yapılacak tüm masrafların Sırbistan Emareti'nden alınan 10.000 kese akçeden karşılanması hususunda Maliye Nezareti'ne ve gerekli yardımın temini için Edirne Valisi'ne emirnameler³² gönderilmiştir.

Gerekli yazışmalardan sonra, hat için kullanılacak ve İstanbul Telgrafhanesi depolarında bulunan tel ve porselenlerin Edirne'ye nakledilmesi gündeme gelmiştir. Bunun için 19 Eylül günü Kapudan Paşa'ya verilen emirde, söz konusu malzemelerin Dersaadet'ten Tekfurdağı'na işleyen posta vapurlarıyla azar azar nakledilmesi istenmiştir.³³ Yine aynı gün Tekfurdağı Kaymakamı'na yazılan tahriratda, posta vapurlarıyla gelecek olan malların, kiracılar vasıtası ile Edirne'ye nakledilmesi emredilmiş, bunun için kiracılara verilecek ücretin Tekfurdağı Mal Sandığı'ndan ödenmesi istenmiştir.³⁴

Emanet usulüyle inşa edilecek hatta görevlendirilmesi gereken memur ve bunların maaşları 12 Ekim 1856'da Telgraf Meclisi tarafından belirlenmiştir. Hesap işlerine bakmak ve amelelerin yevmiyelerini ödemek ve bunların defterini tutmak üzere Maliye Nezareti'nden bir memur, inşaatın hızlandırılması ve kolaylaştırılması için gerekli çabayı göstererek mühendislere yardımcı olmak üzere Bâb-ı Ali'den bir memur ve son olarak, inşaatın hızlıca tamamlanması arzusuyla, inşaatın birkaç noktadan aynı anda başlayacak olması göz önünde bulundurularak, hattın baş mühendisi Mösyö Skoloski'ye yardımcı olacak ve gerekli eşya ve direklerin temini ve yerlerine naklini sağlayacak dört adet mühendis muavini tayin edilmesi gerekli görülmüştür.³⁵ Maliye ve Bâb-ı Ali'den tayin edilecek iki memura 3.000'er guruş maaş ve 5.000'er guruş harcırah; dört

³¹ BOA., İ.HR., nr. 135/6961.

³² 5 Ekim 1856 tarihinde Maliye Nezareti ve Edirne Valiliği'ne bu hususta gerekli emirleri içeren buyruldu yazılmıştır. BOA., HR.MKT., nr. 161/100.

³³ BOA., HR.MKT., nr. 160/24.

³⁴ BOA., HR.MKT., nr. 160/43.

³⁵ BOA., İ.HR., nr. 136/7044.

nefer mühendis muavinine aylık 1.200'er guruş maaş ve 2.000'er guruş harcırah; baş mühendis Mösyö Skoloski'ye almakta olduğu 2.250 guruş maaşına hat inşaatı bitimine kadar 750 guruş zam ile aylık 3.000 guruş maaş ve 5.000 guruş harcırah tahsis edilmesi ve inşaat sırasında yapılacak olan masraflarla birlikte, maaşların da tayin edilecek Maliye Nezareti memuru tarafından ödenmesi için söz konusu memurun yanında sürekli akçe bulundurulması gerekeceğinden tarafına belirli miktar meblağ verilmesi ve tüm gelir giderin yine aynı memurca defterinin tutulması hususunda Maliye Nezareti'ne yetki verilmiştir.³⁶

Gerekli görülen memur sayısı, bunların vazifeleri ile maaş ve tahsisatları belirlendikten sonra söz konusu bu memuriyetlere tayinler yapılmıştır. Bahsettiğimiz üzere başmühendis olarak Mösyö Skoloski uygun görülmüş, hattın hesap ve kayıtlarına bakmak üzere Maliye Nezareti'nden Hakkı Efendi, hattın inşasına yardım sağlamak üzere ise Bâb-ı Ali'den Salim Efendi görevlendirilmiştir.³⁷

Hattın inşasında en önemli vazifelerden biri de ahali ve mahalli idarecilere düşmektedir. Özellikle lazım olacak direklerin kesilip hazırlanarak, gerekli yerlere nakledilmesi, yine inşaat ve nakliyede çalışacak amele ve arabaların temini ile bahsettiğimiz memurlara yol gösterilmesi ve işlerinin kolaylaştırılması hattın çekileceği mevkilerde yaşayan ahali ve idarecilere tenbih edilmiştir. Bu hususta Edirne ve Vidin Valileri ile Sofya ve Filibe Kaymakamları'na ve Belgrad ve Niş Mutasarrıfları'na gönderilen 9 Kasım 1856 tarihli emirnamede hat için görevlendirilen memurların isimleri ve vazifeleri bildirilerek bunlara her türlü kolaylığın sağlanması ve gerekli olacak amele ve direk tedarikinin gerçekleştirilerek masrafların Maliye memuru Hakkı Efendi³⁸ tarafından ödeneceği bildirilmiştir.³⁹

Mahalli idarecilere gönderilen emirden de anlaşıldığı üzere, inşa edilecek hat Edirne'den başlayarak sırasıyla Filibe, Sofya ve Niş'den geçerek sınır ötesindeki Aleksinaç'a bağlanacaktı. Ancak bu hat üzerinde yapılan bir ekle, Niş'ten kuzey yönüne yani Vidin'e doğru bir hat uzatılması ve Vidin'in de bu hatta bağlanarak, merkezle irtibatının sağlanması arzulanmıştır. Vidin'e telgraf hattı çekilmesi yukarıda da bahsedildiği üzere Belgrad'a kadar planlanan ve yapımından vazgeçilen ilk projede de yer almaktaydı. Vidin'in plana dahil edilmesindeki en önemli unsur, bu şehrin, Sırbistan ve Eflak sınırlarının, Osmanlı Devleti sınırları ile birleştiği çok stratejik bir konumda yer almasıdır.⁴⁰

³⁶ BOA., HR.MKT., nr. 164/88.

³⁷ BOA., İ.HR., nr. 151/8019; BOA., HR.MKT., nr. 166/34.

³⁸ Hakkı Efendi'nin yapacağı tüm harcamaların Sırbistan'dan alınan 10.000 keseden ödenmesi hususunda 8 Aralık 1856 tarihinde Maliye Nezareti'ne buyruldu yazılmıştır. BOA., HR.MKT., nr. 166/29.

³⁹ BOA., HR.MKT., nr. 166/34.

⁴⁰ BOA., İ.HR., nr. 153/8092; BOA., İ.HR., nr. 111/5446.

Hattın inşası ve özellikle hat üzerinde açılacak telgrafhaneler için lazım olacak alet-edevat ve makinelerin Avrupa'dan satın alınması gerektiğinden bu hususta bir defter hazırlanmıştır. Mekaniker Fr. Solhulshi imzalı ve 18 Eylül 1856 tarihli bu defterde⁴¹ söz konusu hat için lazım olan ve Avrupa'dan satın alınması gereken malzemeler şu şekilde belirtilmiştir;

Tablo 1: Mekaniker Fr. Solhulshi'nin hazırladığı defter.

Malzeme	Miktar
Telgraf gergileri(tendeurs)	120 aded
Gergi için fağfure çan	300 aded
Gergilere lazım gelen diğdeli civata	700 aded
Porselen(çini)	700 aded
4mm'lik tel için mükemmel edevat ⁴² ile sert ağaçtan ufak burgu	35 edevat, 100 burgu
Kabul eden alet (reseptör)	7 aded
Telgraf mevkileri için pusula	7 aded
Teller üzerinde kuvve-i elektrikiyenin vaki olduğunu isbat eden pusula	3 aded
İşletici makine(manipülâtör)	15 aded
Tebdil eden alet(komutatör)	15 aded
Kabul eden alet için lazım gelen makara	10 aded
Bedel(relais/mola) cam	10 aded
Pusula camları	6 aded
Bedel demiri ve kabul eden aletler iğneleri için silindir şeklinde makara	3'er aded
Alet-i telgrafiyeye lazım gelen ufak yağ şişeleri	4 aded
Telgraf telleri için "gutta-percha"dan safir tel	150 metre
Kezalik "gutta-percha"dan mütesavi kebir tel	40 metre
50 kuvvetten ibaret mükemmel elektrik bataryası	10 aded

Mekaniker Solhulshi'nin hazırlamış olduğu bu defter Telgraf Komisyonu⁴³ tarafından onaylanmış ve hatların hızlı bir şekilde inşa edilebilmesi maksadıyla söz konusu malzemenin bir an önce satın alınması için Paris Sefareti'ne emir verilmesi istenmiştir.⁴⁴ Tüm bu malzeme yanında telgraf inşası için en önemli malzeme olan telgraf teli ve fınanlar daha önceki hat inşaatından kalanlardan kullanılmış, tekrardan satın alınmasına ihtiyaç görülmemiştir. Paris'ten sipariş edilen tüm bu eşyalar, Paris Sefareti marifetiyle satın alınmış ve masrafı yine

⁴¹ BOA., HR.TO., nr. 428/47.

⁴² Beher edevat iki büyük ve iki küçük çekme ve bir adet iç makara ve bir gergi civatası miftahı ve bir gergi yazı miftahı ve bir aded diğde ve iki aded çengel çiniler için ufak burgu ve çiniler tepeleri için bir aded burgu ve bir aded eğeden oluşacaktır. BOA., HR.TO., nr. 428/47.

⁴³ O dönem Telgraf Komisyonu'nda bulunan kişiler; es-Seyyid Mehmed Emin, es-Seyyid Mehmed Kamil, Mehmed Kabuli, es-Seyyid İsmail Afif Efendi'dir. BOA., HR.MKT., nr. 172/20.

⁴⁴ BOA., HR.TO., nr. 428/47; BOA., HR.MKT., nr. 172/20.

sefaretçe ödenmiştir. Eşyalar 15 sandık halinde, Marsilya Şehbenderi vasıtasıyla Dersaadet'e gönderilmiş ve sefaretçe ödenen eşya bedeli olan, toplam 7.068 frank 50 santimin poliçesi de ödenmek üzere, Telgraf İdaresi'ne yollanmıştır.⁴⁵ Poliçenin telgraf komisyonunda onaylanması akabinde 27 Mart 1857 tarihinde 7.068 frank 50 santimin Maliye Nezareti'nden ödenmesi istenmiştir.⁴⁶ Satın alınan eşyanın listesi şu şekildedir;

Tablo 2: Paris'ten alınan telgraf malzemeleri ve fiyatları.

Eşya	Adet Fiyatı Frank.Santim	Satın alınan aded	Toplam Frank.Santim
Telleri temdid aletleri	4.20	120	504
Porselen	1.50	300	450
Temdid aleti çivisi	0.55	700	385
Halka	0.50	700	350
Tırpavan(?) isim olunur telgraf aleti	1.50	35	52.50
Büyük burgu	1	35	35
Küçük burgu	0.30	170	51
Mengene	1.20	35	42
Tellerin kuşadılması aleti	2	35	70
Alet miftahı	2	35	70
Telleri bükme aleti	4	70	280
Tellerin gerilmesi için mengene	4	70	280
Makara ve ip	15	35	525
Reseptör, röle, manipülatör nam muhabere aletleri	300	21	2,100
Büyük pusula	10	7	70
Mors manipülatörü	30	8	240
Komutatör	10	15	150
Pusula	20	3	60
Reseptör için alet	2.50	10	25
Röle için cam	2	10	20
Pusula için cam	1	6	6
Röle için düğme	18	3	54
Röle için mıknatısdan mükemmel alet	20	6	120
Mektub alan alet	17	3	51
Makinelere mahsus yağ	1.50	4	6
"Gutta-percha" teli	12 (kilometresi)	150 zira	12
Kalın "gutta-percha" teli	12	40 zira	30
Kadehler	1.50	500	750
Eşya-i mezkurenin sandıklara vaz' masrafı			280
Cem'an yekün			7,068.50 Frank

Malzemelerin satın alınmasından sonra işe koyulan mühendisler, söz konusu bölge ahalisinden büyük yardım görmüşlerdir. Kasaba ve şehir

⁴⁵ BOA, İ.HR., nr. 141/7420.

⁴⁶ BOA, HR.MKT., nr. 185/58.

meclislerinde alınan kararlarla Müslüman ve Gayr-i Müslim vatandaşların telgraf inşaatına yardımcı olmak ve destek sağlamak için kararlar verdikleri ve merkezden irade temin ederek, ellerinden gelen yardımı hattın tamamlanması için sarf ettikleri görülmüştür. Örneğin, Edirne-Filibe sınırında bulunan Yeni Mahalle'den Filibe'ye kadar olan sekiz saatlik mesafeye lazım olacak direklerin gerekli ormanlardan kesilerek yerlerine nakli ile amele parası Filibe Kaza Meclisi'nin kararı ile Filibe halkı tarafından ödenmek istenmiştir.⁴⁷ Yine Filibe Sancağı'nda bulunan Hasköy Kazası'nda yaşayan Müslüman ve Gayr-i Müslim ahali, kaza sınırları içinden geçecek telgraf hattı için lazım olan direk, nakliye ve amele masrafları ile malzemelerin Meriç Nehri'nden nakledilmesi için yapılacak masrafı ianeten karşılamak istemişlerdir.⁴⁸ Bunlar yanında, Sofya Sancağı sınırından Niş Sancağı'nda bulunan Şehirköy'e kadar olan mesafede doğacak direk, amele ve araba masrafları ve Sofya'da inşa olunacak telgraf merkezinin masrafları liva meclisinin kararıyla ahali tarafından ödenmiştir⁴⁹; Niş'te yapılacak telgrafhanenin masrafı olan 120.000 guruş yine Niş ahalisince ianeten karşılanmıştır.⁵⁰ Görüldüğü gibi yeni teknolojinin hızla yayılmasında ahalinin bu teknolojiyi benimsemesi ve haberleşmeye verdikleri önem etkili olmuştur. Yapılan ianelerin bazı noktalarda yetersiz kaldığı da tesbit edilebilmektedir. Özellikle direk kesimi, direk nakli ve amele yevmiyeleri ianelerden karşılanabilmiş, bununla beraber merkezden gönderilen tel ve sair edevatın yerlerine ulaşmasında devlet hesabından harcama yapılmak zorunda kalınmıştır.⁵¹ Devlet yönetimi iane teklifinde bulunan her talebi cevapsız bırakmayarak, ianeleri kabul etmiş, diğer bölgelere emsal teşkil etmesi bakımından, padişahın memnuniyeti ve ahalinin yardımlarına olan teşekkürler hem mahalli idarecilere bildirilmiş, hem de Takvim-i Vekayi'de ilan edilmiştir. Buna mukabil memleketlerine yapılan yatırımdan dolayı ahalinin de teşekkür ve tebrikleri mahalli idareciler tarafından merkeze sunulmuştur.⁵²

Edirne-Aleksinaç hattının bitmesiyle hemen o güzergahta telgraf merkezleri açılmıştır. Böylece, Edirne'den sonra Filibe, Sofya ve Niş'te birer telgrafhane açılmış ve Avrupa-Dersaadet irtibatının yanında, söz konusu şehirlerle merkezin daha hızlı ve güvenli bir şekilde haberleşmesi sağlanmıştır. Telgrafhaneler açıldıktan sonra, Edirne ve Şumnu örneklerinde olduğu gibi buralara gerekli memur tayinleri, Dersaadet Telgrafhanesi'nden yapılmıştır. Memur sıkıntısı yaşandığı takdirde, hal-i hazırda açık olan telgrafhanelerde görev yapan memurlardan tecrübe sahipleri yeni telgrafhanelere terfi ettirilmiştir. Bu noktada, Filibe Telgrafhanesi'nin inşası bitimine kadar

⁴⁷ BOA., İ.DH., nr. 366/24229.

⁴⁸ BOA., İ.DH., nr. 374/24734.

⁴⁹ BOA., HR.MKT., nr. 206/52; BOA., İ.HR., nr. 146/7715.

⁵⁰ BOA., A.MKT.MHM., nr. 136/50.

⁵¹ BOA., HR.MKT., nr. 199/6.

⁵² BOA., HR.MKT., nr. 192/34.

haberleşmenin tatil edilmemesi için hükümet konağında bir oda telgraf merkezi olarak düzenlenmiş ve buraya Dersaadet Telgrafhanesi muhabere memurlarından Nesib Efendi 1.500 guruş maaşla müdür tayin edilmiştir. Nesib Efendi'nin refakatine Edirne Telgrafhanesi'nden Mehmed Efendi 750 guruş maaşla muhabere memuru olarak tayin edilmiş, mektupların sahiplerine ulaştırılması işine bakmak üzere 200'er guruş maaşla iki memur ve Edirne'den Filibe'ye kadar olan tellerin muhafazasına bakacak olan sekiz süvari çavuşuna 400'er guruş ve bunların baş çavuşuna 600 guruş maaş tahsis edilmesi Telgraf Komisyonu'nca kararlaştırılmıştır.⁵³ 1856 yılının Ağustos ayında tamamlanan Sofya Telgrafhanesi'ne Dersaadet Telgrafhanesi'nden Agah Efendi 1.500 guruş maaşla müdür, Edirne Telgrafhanesi'nden Rüşdi Efendi 750 guruş maaşla muhabere memuru tayin edilmiş, mektupların sahiplerine ulaştırılması hizmeti için iki memura 200'er guruş ve hattın Sofya sınırları içerisindeki tellerinin muhafazası için dokuz süvari çavuşuna 400'er guruşla bir baş çavuşa 600 guruş maaş tahsis edilmiştir.⁵⁴ Niş Telgrafhanesi'ne ise, Şumnu Telgrafhanesi'nden Rifat Efendi 1.500 guruş maaşla müdür, Varna Telgrafhanesi'nden Mehmed Efendi 750 guruş maaşla muhabere memuru tayin edilmiş, Niş'ten Aleksinaç'a kadar olan tellerin muhafazası için seçilen on süvariye 300'er guruş ve bunlara nezaret eden bir baş çavuşa 500 guruş maaş tahsis edilmiştir.⁵⁵

Edirne ve Aleksinaç'ın bağlanmasıyla Avrupa ile yeni bir hat daha açılmış olduğundan ve bu hattın da Şumnu-Edirne hattı örneğinde olduğu gibi, uluslararası mektuplar sevk edilecek olmasından, daha önce açılan telgrafhanelere tayin edildiği üzere, söz konusu yeni telgrafhanelere de Fransızca muhabere memuru tayin edilmesi zaruri olmuştur. Bu nedenle, Dersaadet Telgrafhanesi'nde görev yapan Mösyö Camsis ve Mösyö Laşez Filibe Telgrafhanesi'ne, Mösyö Şanilen Niş'e ve son olarak Mösyö Sirat Sofya Telgrafhanesi'ne Fransızca muhabere memuru olarak tayin edilmişlerdir.⁵⁶

Hat inşası tamamlanıp inşaattan sorumlu memurların Dersaadet'e geri dönmeleri ile birlikte Hakkı Efendi tarafından tutulan masraf defteri, Telgraf Komisyonu'nda incelenmiş ve yapılan istişareler sonucunda Telgraf Müdürü Mehmed Emin Bey tarafından sadarete hattın maliyeti hakkında bilgi verilmiştir. Buna göre, önceki hatlardan kalan tel ve fincanlar ile Avrupa'dan satın alınan ve yukarıda detayları ile bahsettiğimiz 9.068 frank 50 santim değerindeki mal hariç tutulacak olursa, Edirne'den Aleksinaç'a kadar toplamda 110 saatlik mesafeye yapılan hat için kullanılan direkler ile amele ve nakliye masrafları olarak 2.000 kese akçeye mal olacak olan meblağ meccanen ahali tarafından karşılanmıştır. Filibe'de hükümet konağındaki bir oda telgraf merkezi olarak belirlenmiş olup,

⁵³ BOA., İ.DH., nr. 378/24955.

⁵⁴ BOA., İ.HR., nr. 147/7745; BOA., HR.MKT., nr. 208/63.

⁵⁵ BOA., HR.MKT., nr. 220/59.

⁵⁶ BOA., HR.MKT., nr. 216/42; BOA., HR.MKT., nr. 220/59.

Niş'te yapılan ve 120.000 guruşa mal olan, yine Sofya'da yapılan ve 100.000 guruşa mal olan iki adet telgrafhane binasının tüm masrafları ahali tarafından karşılanmıştır. İnşaat başında, yapılacak masraflar için Hakkı Efendi'ye teslim edilen 3 yük guruş yani 300.000 guruşun harcanmasına gerek kalmayıp, sadece bazı alet ve edevat nakli ile mefruşat için 91.000 guruş harcanmış ve geriye kalan miktar Hakkı Efendi tarafından getirilerek hazineye teslim edilmiştir. Hattın bu kadar hızlı ve az masrafla inşa edilmesinde çaba göstermiş olan Mösyö Skoloski, Hakkı ve Salim Efendiler ile dört mühendis muavininin bu hizmetlerine karşılık olarak taltif edilmeleri istenmiştir. Ayrıca, Rumeli'deki hayat pahalılığı nedeniyle kendilerine verilen maaş ve harcırahların yetersiz kalmış olabileceği, hatta borca düşmüş olabilecekleri de göz önünde bulundurularak, Telgraf Komisyonu'nun kararı ile bahsedilen memurlara, dönüş harcırahı olarak toplamda 25.000 guruşun, hazineye geri teslim edilen meblağdan karşılanmak üzere dağıtılması ve böylece taltif edilmeleri istenmiştir. 20 Ocak 1858 tarihli padişah onayı ile bu hususta Maliye Nezareti'ne gerekli talimat verilmiştir.⁵⁷

Srbistan Emareti'nin Bağlantı Hatları İçin İkinci Teklifi

Edirne-Aleksinaç hattının birleştirilmesi ile Sırbistan ve Osmanlı Devleti arasında irtibat kurulmuş olmasına rağmen, sınır boyunun uzunluğu ve telgraf hatlarının hızlıca yayılması nedeniyle irtibatın kurulmasından yaklaşık bir sene sonra Sırbistan Emareti'nden bu hususta ikinci bir teklif yapılmıştır.

11 Mart 1858 tarihli Sırbistan Emareti Umur-ı Ecnebiye Müdürü Markoc İstefan tarafından Vidin Valisi Mehmed İsmet Paşa'ya gönderilen talepte, Dersaadet Telgrafhanesi mühendislerinden Mösyö Skoloski'nin, Dersaadet'te bulunan Sırp Kapıkethüdası'na, Rusçuk'tan Vidin'e doğru bir hat çekileceği bilgisini verdiği ve bu hattın Vidin'den öteye uzatılarak Sırp hatlarıyla birleştirilmesinin her iki tarafın menfaatine olacağını söylediği belirtilmiştir. Mösyö Skoloski'nin bu tenbihinin emarete iletilmesi akabinde Sırbistan tarafında bulunan bir Osmanlı mühendisi ile Sırp Telgraf Müdürü Mösyö Nikolayeviç bu konuda istişare etmişler ve emaretin, bu hattın yapılması hususundaki taleplerini Vidin Valisi'ne bildirmişlerdir.⁵⁸ Bunun üzerine, ne yapılması gerektiği Vali Mehmed İsmet Paşa tarafından 15 Nisan 1858 tarihli mektupla merkezden sorulmuştur. Valiye yazılan cevapta, aynı talebin Sırp Kapıkethüdası tarafından Bâb-ı Ali'ye de iletildiği, bu hattın birleştirilmesinin Avrupa ile bir hat daha tesis edilmiş olacağı anlamına geldiği, bu nedenle göz ardı edilemeyeceği ve birçok faydasının görüleceği bildirilerek, Rusçuk-Vidin hattının⁵⁹ inşası için o tarafa gönderilen memurlar marifetiyle hattın bağlanılabileceği, bunun için lazım olan direk ve malzemenin şimdiden tedarik edilmesi gerektiği hususunda emir verilmiştir. Aynı mahiyette Sırp

⁵⁷ BOA., İ.HR., nr. 151/8019.

⁵⁸ BOA., HR.MKT., nr. 239/24.

⁵⁹ BOA., İ.HR., nr. 153/8092.

Kapıkethüdası'nca Bâb-ı Ali'ye iletilen talepte söz konusu bağlantının nasıl gerçekleşeceği ve önemi de anlatılmıştır:

*"Teksir-i münasebet zımmında bu def'a Aleksinaç hatt-ı telgrafının Negotin'e ve andan Kladovo İskelesi'ne kadar isaliyle nehr-i Tuna üzerinde Eflak ve Avusturya hat-ı telgrafıyla bil-ileve cedid bir kol ihdas ve inşası Sırb Emareti'nce kararğir bulunmuş olduğundan Rusçuk'tan Tuna yoluyla Vidin'e yapılacak hattın mezğur Sırp koluna kurbiyeti cihetiyle ve Vidin'in Sırb hududu olan Timok Nehri'ne yakın olması cihetiyle Vidin'den nehr-i Timok 'a Devlet-i Aliye'ce bir hat temdidi ve Negotin'den nehr-i mezğura Sırbistan'ca bir hat temdidi ile iki hattın birleşdirilmesi fayda sağlayacağından buna irade verilmesine dair. 7 Ramazan 1274'*⁶⁰

Buradan da anlaşılacağı üzere, Vidin-Negotin hattı Osmanlı Devleti hatlarını Sırp hatları ile bağlamak yanında, Negotin-Aleksinaç hattı vasıtası ile Belgrad-Viyana; Negotin-Kladovo hattı ile de Eflak ve Avusturya hattına bağlayacak stratejik bir hat mahiyetindedir.

Sırp Emareti'nin ikinci talebinin dikkate alınması ile birlikte Tuna boyunca inşası tamamlanan Rusçuk-Vidin hattının akabinde Vidin'den Timok Nehri'ne kadar, Osmanlı Devleti'nin hissesine düşen hat da tamamlanmıştır. Vidin Telgrafhanesi'nin açılması ile müdür, muhabere memuru ve diğer memurlar tayin edilmekle birlikte, Rusçuk'tan Vidin'e kadar olan hat yanında Vidin'den Sırp sınırına kadar olan telleri de muhafaza etmek üzere on üç süvari çavuşu 350'şer gurus ve bunlara nezaret edecek iki baş çavuş 600'er gurus maaşla tayin edilmiştir.⁶¹

Osmanlı-Sırbistan Bağlantı Hatlarının Durumu ve İdaresi

1856 yılında başlayan Osmanlı-Sırbistan hatlarının iltisakı çalışmaları iki sene zarfında, Edirne-Aleksinaç ve Vidin-Negotin bağlantısı olmak üzere iki koldan birleştirilmiştir. Bunun sonucunda Osmanlı Devleti telgraf merkezlerinden Sırp telgraf merkezleri ile iletişim kurma imkanı olduğu gibi, Sırp hatları vasıtasıyla Avusturya ve Eflak telgraf merkezleri ile de farklı güzergahlardan iletişim imkanı sağlanmıştır. 1858 yılından itibaren her iki taraf hatlarının giderek yayılması neticesinde yeni tel ilaveleri söz konusu olmuş, emaretle devlet merkezi arasında karşılıklı bir telgraf haberleşme sistemi tesis edilmiştir. Bu hatların idaresi meselesi ise her iki idarenin kendi sınırları dahilindeki hatların sahibi olması neticesinde muhasebe sorununu gündeme getirmiştir.

1857 yılından itibaren mektup gönderimi karşılıklı olarak yapılmış ve her iki tarafça bunların kaydı tutulmuştur. Lakin 1865 yılına kadar bu mektupların muhasebesi yapılmayıp emaretin merkeze, merkezinse emarete yapması gereken

⁶⁰ BOA, HR.MKT., nr. 239/24.

⁶¹ BOA, HR.MKT., nr. 256/96.

ödemeler sürekli olarak ertelenmiştir. Aradan geçen seneler boyunca mektup gönderimi hızlı bir şekilde çoğalmış ve ileride daha da artacağı göz önüne alınarak muhasebede sorun yaşanmaması maksadı ile 1857-1863 seneleri arasındaki muhasebenin görülmesi için her iki taraf idarecileri Aralık 1865'te Dersaadet'te bir araya gelmiştir. Dönemin Telgraf Müdürü Agaton Efendi ile Sırbistan Telgrafhanesi memurlarından Maladen Radoykoviç (Mladen Radojcovits) ile Sırp Telgrafhanesi muhasebat-ı ecnebiye memuru Yalko Malridi arasında yapılan müzakereler sonucunda, söz konusu altı senelik dönemin muhasebesi yapılmış ve kaleme alınan ilamlar sayesinde iki taraf arasındaki telgraf münasebetine dair detaylı bilgiler günümüze kadar ulaşmıştır.

İki taraf heyetleri, birinci ilamda, gönderilen mektup sayısı üzerinde anlaşma sağlamaya çalışmışlar, ikinci ilamda ise mektup başına biçilen kıymet ve alacak-verecek muhasebesini karara bağlamışlardır. Birçok rakam ve hesap vermektense muhasebenin önemli detaylarının belirtilmesinin daha faydalı olacağı kanısıyla söz konusu ilamların değerlendirmesini yapacak olursak; her şeyden önce mektup başına belirlenen ücretlerdeki fark nedeni ile altı senelik dönemin iki ayrı hesapla incelendiği görülmektedir. Buna göre, 1857 Teşrin-i sanisi'nden (Kasım), 1859 senesi Kanun-ı evveli'ne (Aralık) kadar olan birinci dönem ve 1860 senesi Kanun-ı sanisi (Ocak) başlangıcından 1863 Ağustos'una kadar ikinci dönem olarak iki ayrı muhasebe yapılmıştır. Osmanlı Devleti, birinci dönem için mektup başına 3 frank 50 santim, ikinci dönem için 2 frank 10 santim paha biçerken, Sırbistan, birinci dönem için 5, ikinci dönem için 3 frank talep etmiştir. Bu farkın altında yatan sebep, Osmanlı Devleti'nce gönderilen mektup sayısının daha fazla olması nedeniyle, mektup başına belirlenen kıymetin yüksek olması halinde, Sırbistan'ın alacağının artacak olmasıdır. İki taraf arasındaki bir diğer farklılık, Sırbistan Emareti'nin kayıtları ile Osmanlı Devleti kayıtlarının her iki dönemde de tutarlı olmamasıdır. Yapılan müzakere neticesinde aradaki farkın yarı yarıya her iki idarece üstlenilmesine karar verilmiş ve sorun çözülmüştür. Buna göre, ilk üç senelik dönemde toplamda 24.061 adet mektup⁶², ikinci üç senelik dönemde ise 130.839 adet mektup karşılıklı olarak gönderilmiştir. Telgraf başına, idarelerce istenen ücretten dolayı ortaya çıkan meblağ farkı ise, sorunun daha fazla uzamaması ve karşılığın giderilmesi niyetiyle yine her iki tarafça yarı yarıya üstlenilerek çözümlenmiştir.⁶³ Bunun sonucunda toplamda altı senelik muhaberenin yekününe bakıldığında; Osmanlı Devleti telgrafhanelerinden Sırp hatlarına nakil

⁶²Mektup kelimesi arşiv evrakında, telgrafname yerine kullanılmakta olup, telgrafname kelimesinin kullanımı daha geç tarihlerde yayılmıştır.

⁶³ İlk tekliflerde ortaya çıkan 12.820 frank 55 santimin 1/4'nün Sırbistan 3/4'nün Osmanlı Devleti'nce üstlenilmesi Sırp temsilci tarafından teklif edilmiş, Telgraf Müdürü Agaton Efendi'nin aynı teklifi Osmanlı lehine sunması sonucunda, söz konusu farkın her idarece 6.410 frank 27 santim olarak, yani yarı yarıya pay edilerek üstlenilmesi ile sorun çözülmüştür. *BOA., İ.HR.*, nr. 218/12670.

olunan mektuplardan dolayı Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a doğan borcu 467.950 frank 7 santim⁶⁴, Osmanlı Devleti telgrafhanelerinden Sırbistan telgrafhanelerine gönderilen mektuplardan dolayı Sırbistan'a ödenmesi gereken borç 26.566 frank 77 santim olup, toplamda Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a ödemesi gereken meblağ 494.516 frank 87 santim olmuştur. Sırbistan telgrafhanelerinden Osmanlı Devleti telgrafhanelerine gönderilen mektuplar dolayısıyla Sırbistan'ın borcu ise 75.874 frank 95 santim olarak belirlenmiştir. Muhasebe işlemi sonucunda 1857 yılından 1863 yılına kadar yapılan muhabereden, Osmanlı Devleti'nin Sırbistan'a ödemesi gereken meblağ 418.614 frank 89 santim olarak tespit edilmiş ve Osmanlı Devleti'nce kabul edilmiştir.⁶⁵ Söz konusu borcun ne suretle ödendiğine dair arşiv evrakında herhangi bir kayıt tespit edilememiş olmakla birlikte, 30 Nisan 1866 tarihiyle Sırbistan'dan Bâb-ı Ali'ye iletilen talepte, her iki devlet memurlarınca 6 Ocak 1866 tarihinde onaylanan ilama göre Sırbistan Emareti'nin 418.641 frank 89 santim alacağını olduğu hatırlatılıp bunun emarete ödenmesi istenmiştir.⁶⁶

Sırp hatlarıyla irtibat kurulması hususunda gelen ilk taleplerden itibaren, Osmanlı Devleti'nin Sırp hatlarıyla kurulacak irtibattan çok, Sırp hatları vasıtası ile Avrupa hatlarıyla irtibat kurma emelinde olduğu, yapılan muhasebe sonuçlarında göze çarpmaktadır. Altı senelik muhasebe sonucunda, söz konusu hatlar vasıtası ile Avrupa merkezlerine gönderilen mektupların Sırp merkezlerine gönderilenlerden neredeyse altı kat fazla olduğu aşıkardır. Osmanlı hatlarıyla irtibat kurmak gayesinde olan Sırbistan'ın ise birinci emelinin, bu hatlar sayesinde elde edeceği maddi kazanç olduğu daha iyi anlaşılmalıdır.

Sırbistan-Osmanlı bağlantı hatlarının önemi, devletlerarası telgraf politika ve antlaşmalarında aldığı yer itibarı ile de dikkat çekmektedir. 1860 senesinde Temeşvar'da yapılan ve Avusturya, Osmanlı Devleti, Memleketeyn (Eflak-Boğdan) ve Sırbistan telgraf idarelerinden temsilcilerin katıldığı konferansta, Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında yapılacak muhaberatın, Memleketeyn ve Sırbistan arazisinden geçecek olan kısmının şartları ve usulü belirlenmek istenmiştir. Söz konusu konferansta Memleketeyn Telgraf İdaresi gibi Sırbistan Emareti de, kendi arazisinden geçen hatların tek sahibi olduğunu ve söz konusu hatların idaresinde muhtariyetleri olduğunu resmen ilan etmiştir. Ayrıca Avusturya ve Osmanlı Devleti arasında yapılan telgraf antlaşmalarına kendilerinin dahil edilmemesi nedeniyle, ayrı ayrı her iki devletle de idare ve tarifeler hususunda antlaşma yapmak arzusunda olduklarını belirtmişlerdir.⁶⁷

⁶⁴ Söz konusu mektuplarla, Osmanlı Devleti tarafından Sırp hatları kullanılarak Avrupa Telgrafhanelerine ulaştırılan mektupları kastedilmektedir.

⁶⁵ BOA, İ.HR., nr. 218/12670.

⁶⁶ BOA, HR.TO., nr. 298/13.

⁶⁷ BOA, HR.TO., nr. 105/60.

Avusturya ve sair Avrupa devletleri ile yapılan telgraf antlaşmalarında, Sırbistan'dan transit olarak geçecek mektuplar için Sırbistan'a hisse verilmesi ve yaşanacak aksaklıklarda Sırbistan Emareti'nin müdahale etme sorumluluğu konusuna yer verilmiştir. Ayrıca Sırbistan'dan geçen transit mektuplar nedeniyle Sırbistan hissesine düşen ücretin yabancı devletlerce Osmanlı Devleti'nden tahsil edilmesi ve yine Osmanlı Devleti'nce yabancı devletlerden tahsil edilmesi sağlanarak, daha sonra Sırp Telgraf İdaresi ile Osmanlı Telgraf İdaresi'nin mahsuplaşması usulü benimsenmiştir.⁶⁸

1867 yılında Bern'de yapılan telgraf konferansında, İngiltere'nin Hindistan ile irtibatını sağlayacak olan yeni bir hat için antlaşma yapılmış, söz konusu hattın Paris'ten başlayarak İsviçre Cumhuriyeti arazisinden Avusturya'ya ve oradan Sırbistan'dan geçirilerek Osmanlı Devleti'ne ulaştırılmasına karar verilmiştir. Söz konusu hattın geçecek her mektup için Sırbistan Emareti'ne 1 frank hisse verilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁹ Görüldüğü gibi hemen hemen tüm uluslar arası konferans ve antlaşmalarda, Rumeli telgraf hatları açısından stratejik bir mevkiye bulunan Sırbistan Emareti de yer almış ve bu hususta maddi ve stratejik menfaat sağlamıştır.

Sonuç

Dersaadet-Belgrad hattının tamamlanmaması nedeniyle irtibatı sağlanamayan Osmanlı-Sırbistan hatlarının iltisakı maksadı ile Osmanlı Devleti hazinesine istikraz yoluyla maddi yardımda bulunan Sırbistan Emareti'nin söz konusu desteği neticesinde, 1857 yılında Edirne-Aleksinaç hattı tamamlanmıştır. Yine Sırbistan'ın girişimleri ve teklifleri sonucu tamamlanan Vidin-Negotin hattı sayesinde Sırp-Osmanlı bağlantı hatları ikiye çıkmış ve iki merkez arasındaki muhaberat giderek artmıştır. Söz konusu bağlantının gerçekleşmesi için Sırbistan ve Osmanlı Devleti kadar Avusturya'nın da teşvik ve girişimde bulunduğu görülmüştür. Çünkü, o tarihte Doğu-Batı arasında tek şebeke olan Bükreş-Şumnu-Dersaadet hattı Fransızların idaresinde olduğundan bahsedilen muhaberede Fransız iktidarı söz konusuydu. Osmanlı Devleti ve Asya ile olan münasebetleri nedeniyle Fransızlardan bağımsız ikinci bir hattın varlığı en çok Avusturya'nın menfaatine olacaktır. Bu nedenle, Avusturya, Sırbistan Emareti nezdinde de girişimler yapmış olacak ki Osmanlı Devleti'nin Dersaadet-Belgrad hattının akıbetinin ne olacağı bilinmeden Sırp Beyi Belgrad'tan Osmanlı sınırı olan Aleksinaç'a kadar hatları inşa ettirmiştir. Osmanlı Devleti ise Avrupa ile yeni şebekeler kurulması konusuna büyük önem verdiği için hazinenin durumu müsait olduğu takdirde gelen her teklifi değerlendirmiş ve yeni hatlar inşasından bir an bile imtina etmemiştir.

⁶⁸ BOA., A.DVN.NMH., nr. 22/1; BOA., HR.TO., nr. 475/32; BOA., HR.TO., nr. 475/38.

⁶⁹ BOA., HR.TO., nr. 469/34.

Sırbistan Emareti'nin Balkan coğrafyasının merkezinde yer alması ve Osmanlı Devleti'nin uzak vilayetleri olan Bosna, İsvornik haricinde Avusturya ile olan en uzun sınıra sahip olması, telgraf hatlarının inşasında önemli bir unsur olan "coğrafi uzaklık" nedeniyle önemini artırmaktadır. Dönemin şartlarına göre, en kısa sürede en kısa mesafeye inşa edilecek hatlarla haberleşmenin temini arzulandığından, Sırbistan'ın Balkanlar'da yer alan söz konusu fiiliyatı birçok hattın Sırp sınırlarından geçirilmesine neden olmuştur. Jeostratejik değerinin farkında olan Sırbistan, bunu daha etkili kullanabilmek maksadı ile emaret dahilinde kuzeyden-güneye, doğudan-batıya tüm coğrafyayı, erken tarihlerde telgraf telleri ile donatmış ve böylece söz konusu önemini bir kat daha artırmıştır. Bu politika ile Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir emaret olan Sırbistan, birçok alanda artırmaya çalıştığı güç ve muhtariyetini telgraf idaresi hususunda tam anlamıyla gerçekleştirmiş ve bunu 1860 senesinde Temesvar'da açıkça ilan etmiştir. Muhtariyet sınırlarını artırma gayesi yanında, başta telgraf hatları vasıtası ile temin edilen hızlı haberleşme ile iç ve dış ticaret faaliyetlerinin artması ve devletlerarası ilişkilerde diplomatik ve politik faaliyetlerin telgraf haberleşmesi vasıtası ile daha hızlı ve yakından takip edilmesi amaçlanmıştır. Yapılan yatırım ve girişimlerin en önemli nedenlerinden birini de, Doğu-Batı arasında transit hatlar mahiyetinde olan Sırp hatlarından elde edilecek maddi menfaat oluşturmaktadır. Öyle ki, Osmanlı-Avusturya, Osmanlı-Fransa, Osmanlı-İngiltere ve İngiltere-Hindistan şebekelerinde önemli bir mevkide olan Sırbistan hatlarından oldukça fazla gelir elde edilmiştir.

Osmanlı Devleti kurmuş olduğu Sırp bağlantı hatları ile kendi himayesinde bulunan söz konusu emareti daha kolay yönetebilmek yanında, esas olarak, Avrupa ile olan irtibatını daha da kuvvetlendirmeyi ve Avrupa siyasetini daha yakından takip ederek, bu siyasete daha fazla müdahil olabilmeyi arzulamıştır. Bununla birlikte söz konusu haberleşmede Fransız tekeline son vermeyi ve daha uzun mesafelerde, devlet kontrolünde olan hatlara sahip olmayı amaçlamıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları/Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

İrade, Dabîliye (İ.DH.): 366/24229; 374/24734; 378/24955

İrade, Haricîye (İ.HR.): 218/12670; 153/8092; 151/8019; 147/7745; 146/7715; 141/7420; 111/5446; 153/8092; 151/8019; 131/6676; 136/7044; 135/6961; 127/6394; 111/5446

Haricîye Nezâreti, Mektubî Kalemî Evrakı (HR.MKT.): 76/94; 126/16; 147/28; 134/76; 132/97; 156/37; 156/89; 161/100; 160/24; 160/43; 164/88; 166/34; 166/29; 172/20; 185/58; 206/52; 199/6; 192/34; 208/63; 220/59; 216/42; 239/24; 256/96

Haricîye Nezâreti, Tercüme Odası Evrakı (HR.TO.): 475/32; 475/38; 469/34; 298/13; 105/60; 428/47; 484/2; 156/26; 156/65; 420/51

Sadâret, Amedi Kalemî Evrakı (A.AMD.): 51/45; 52/72

Sadâret, Divan Kalemî Evrakı (A.DVN.): 106/7

Sadâret, Divan Kalemî, Name-i Hümayun Evrakı (A.DVN.NMH.): 22/1

*Sadâret, Mektubî Kalemî, Mübimme Evrakı (A.MKT.MHM.):*136/50

Sadâret, Mektubî Kalemî, Nezâret ve Devâ'ir Evrakı (A.MKT.NZD.): 142/56; 155/53

Araştırma Eserleri

ATA, Bahri, “Talihsiz Osmanlı Kuşları: On Yıl Geciken Telgraf ve Straford Canning”, *Türk Yurdu*, C.148-149, S.19-20, Ankara 2000.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, TTK Yay., Ankara 1991.

DAVISON, Roderic H., “Osmanlı İmparatorluğuna Elektrikli Telgrafın Girişi”, (Çev. Durdu Mehmet Burak), *OTAM*, S.14, 2003, s. 347-386.

DEMİR, Tanju, *Türkiye’de Posta Telefon ve Telgraf Teşkilatının Tarihsel Gelişimi (1840-1920)*, PTT Genel Müd. Yay., Ankara 2005.

DÜŞÜNMEZ, Döndü, “Tanzimat Devrinde Kapıkethüdalığı Müessesesi Hakkında Temel Bilgiler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, S.28, Konya 2010, s. 375-401.

EYİCE, Semavi, “İstanbul’da İlk Telgrafhâne-i Âmire’nin Projesi”, *İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi*, S.34, İstanbul 1984, s. 61-72.

HACISALİHOĞLU, Neriman, “Kırım Savaşı’nda Haberleşme: Varna Telgraf Hattı Şebekesi”, *Savaşın Barışa: 150. Yıldönümünde Kırım Savaşı ve Paris Antlaşması(1853-1856)*, 22-23 Mayıs 2006, *Bildiriler*, İ.Ü.E.F. Tarih Araştırmaları Merkezi Yay., İstanbul 2007, s. 119-130.

HALAÇOĞLU, Yusuf, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, TTK Yay., Ankara 1998.

KAÇAR, Mustafa, “Osmanlı Telgraf İşletmesi (1854-1871)”, *Çağmı Yakalayan Osmanlı*, (yay.haz. Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1995, s. 45-120.

PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, C. I, İstanbul 1983.

TANRIKUT, Asaf, *Türkiye Posta ve Telgraf ve Telefon Tarihi ve Teşkilât ve Menzûatı*, Ankara 1984.

YAZICI, Nesimi, “Tanzimat’ta Haberleşme ve Kara Taşımacılığı”, *OTAM*, S.3, Ankara 1992, s. 333-376.

YAZICI, Nesimi, “Osmanlı Telgrafında Dil Konusu”, *A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.26, S.1, Ankara 1984, s. 751-764.

